

Beknopte bespreking van capita selecta van de WWR's *Staat van de democratie, Democratie voorbij de staat*. (E.R. Engelen en M.Sie Dhan Ho (red.). Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004)

dor het D66 Nationaal Advies en discussieplatform i.o. (NAP)

Inleiding	3
Introductie: Vormen van democratie.....	5
Cees Slottje.....	5
Identificatie, kritiek op het gangbare liberale mensbeeld en het verband tussen media en democratie.....	9
Samenvatting Ale van Elmpt.....	9
Veranderend politiek burgerschap en democratie.....	12
Samenvatting Bernard Verlaan.....	12
Representatieve Democratie.....	15
Samenvatting Pieter Ullersma.....	15
Consensusdemocratie.....	17
Samenvatting Gerben van der Woude.....	17
Democratie in perspectief, de Deliberatieve Democratie.....	20
Samenvatting Wijbrandt van Schuur.....	20
Brede bespreking; verslag 4/4.....	22
Bernard Verlaan.....	22
Slotwoord en conclusie van de voorzitter.....	25
Cees Slottje.....	25

PM

Ten behoeve van een brede discussie hebben de verschillende leden van het NAP ieder een hoofdstuk bij de kop gevat en daarvoor een beknopte samenvatting-inleiding voor gemaakt, als 'voer' voor de discussie.

Over de inleiders.....	28
Ale van Elmpt.....	28
Bernard Verlaan.....	28
Cees Slottje.....	28
Gerben van der Woude.....	28
Pieter Ullersma.....	28
Wijbrandt van de Schuur.....	28

NATIONAAL ADVIES - EN DISCUSSIE PLATFORM
SINDS 8 FEBRUARI 2003

Discussie-
platform

Het discussie-platform dat elke 2 maanden
verschil maakt

organiseert op 4 april 2009 een
strategische en vrijdenkende
discussie over **DEMOCRATIE**

Wat willen wij?

naar aanleiding van het WRR-rapport "De staat van de
democratie", september 2004. De verwijzing is:
<http://www.wrr.nl/content.jsp?objectid=2463>

Wat vinden wij er van? Ruim vier jaar later! Hoe weegt de
democratie politieke moorden, politiek-radicalen uitspraken en
proponenten? Radicaliseren we door de crisis? Door
toenemende onderlinge afhankelijkheid en complexiteit in de
wereld? Wat is er geleerd? Hoe gaan we verder?

Wie zijn wij?

Op 4 april, is van 13:00 - 16:00 de discussie gepland.
Lokatie: Maarn, gemeenschapscentrum De Twee Marken, 5
min van het Station.

Opgeven per email: bjernv@dds.nl, tot 1/4-13.00u

Wat willen wij?

Het organiserend comité bestaat uit de vaste kern van het
NAP. De zaal biedt ruimte aan max. 30 deelnemers.

Wij willen met u en de inleiders uitgebreid discussiëren over:

- de deliberatieve democratie: Wijbrandt
- de associatieve democratie": Hanneke
- de representatieve democratie: Pieter
- de consensusdemocratie: Gerben
- de identificatie: Ale
- de politieke verantwoording: U !
- de politiek burgerschapsdemocratie: bernard
- resume: Cees.

Waar vind je ons?

[www.bjernv.dds.nl/platform.html\(a.i.\)](http://www.bjernv.dds.nl/platform.html(a.i.))

Inleiding

Het Nationaal Advies- en Discussieplatform, in vergadering bijeen op 14 februari 2009, besloot na een eerste discussie over de WRR-studie Staat van de democratie, *Democratie voorbij de staat* (E.R. Engelen en M. Sie Dhan Ho (red.). Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004, als pdf: <http://www.wrr.nl/content.jsp?objectid=2463>), het debat te verbreden naar de andere platformen. Op 4 april 2009 organiseerde zij te Maarn (in het Gemeenschapshuis De Tweemarken) een brede discussiebijeenkomst.

Uitnodigingen zijn breed en tijdig verspreid via de contacten bij regio's, platformen, politieke vertegenwoordigingen en via Plein66 is de bijeenkomst aangekondigd. Tot een grote opkomst heeft dat niet geleid maar tot verrijkende inzichten voor de aanwezigen.

Na een Inleiding over vormen van democratie zijn achtereenvolgens de intro's aan de orde geweest over: Identificatie, Politiek Burgerschap, Representatieve Democratie, Semi-consensus democratie en de Deliberatieve democratie. Na de pauze, volgende een korte discussie –omdat er tijdens de vragen al discussiërende kanttekeningen waren geplaatst- en een samenvatting.

Als conclusie besloot de vergadering de vele nieuwe inzichten eerst te laten bezinken en bij het volgende treffen pas de discussie te voeren aan de hand van enkele korte 'stellingen' of –tweeregelige- kwesties.

WRR-rapport "De staat van de democratie", september 2004.

Het direct volgende is een cc van letterlijke tekst van het boek: zoals dat op de website van de WRR te vinden is: <http://www.wrr.nl/content.jsp?objectid=2463>

In 'De staat van de democratie. Democratie voorbij de staat' van Auteur Engelen, E.R. en Sie Dhan Ho, M. (red.) analyseert en beoordeelt "een reeks van deskundigen afkomstig uit wetenschap, beleid en veld verschillende uitdagingen aan de democratie. Vervolgens belicht een viertal democratie-experts wat democratische benaderingen voor oplossingen te bieden hebben. De wrp heeft in zijn rapport De toekomst van de nationale rechtsstaat de aandacht geconcentreerd op het rechtsstatelijke element van ons staatsbestel. Maar democratie en rechtsstaat zijn nauw met elkaar verbonden, en beschouwingen over het een kunnen moeilijk zonder het ander. Er was in de huidige omstandigheden daarom alle aanleiding de andere kant van het begrip democratische rechtsstaat tot voorwerp van onderzoek te maken.

Terwijl voor- en tegenstanders van de democratische vernieuwingsvoorstellen zich roeren en voorheen esoterische politicologische kiesstelseldiscussies ruimschoots aandacht krijgen in krantenkolommen en actualiteitenrubrieken, komt de achterliggende analyse – wat mankeert er aan het democratische bestel, hoe komt dat, waarom zijn deze voorstellen een verbetering ten opzichte van de huidige situatie en zo ze dat niet zijn, wat dan te doen? – er bekaaid af. Aan die lacune wil deze Verkenning iets doen. Door de publieke en beleidsdiscussie te voeden met empirische inzichten omtrent maatschappelijke veranderingen die van invloed zijn op het democratisch bestel, kan tot een beter gefundeerde diagnose gekomen worden over de aard van het achterstallig onderhoud aan het Nederlandse democratische bestel dan in de lopende discussie het geval is. Bovendien koesteren wij de intuïtie dat de normatieve discussie tussen verschillende democratiebenaderingen – representatief, direct, deliberatief en associatief – constructiever kan worden gevoerd dan tot nog toe gebeurt. Niet de superioriteit van één van deze benaderingen moet inzet van het debat zijn, maar de vraag welke voorstellen onder welke omstandigheden voor welke aspecten van het democratisch bestel een verbetering

kunnen betekenen. Ten slotte is onzes inziens, naast een constructiever debat tussen bestaande democratiebenaderingen, een gerichte zoektocht nodig naar nieuwe benaderingen van participatie en verantwoording die voorbij de bestaande institutionele en theoretische kaders liggen.

Tabel 1.2 Typologie van vier burgerschapsstijlen en verschillende rollen van burgers

	Vertegenwoordigende democratie	Directe democratie	Deliberatieve democratie	Associatieve democratie
Input	Burgers	Burgers	Betrokkenen/ Geïnteresseerden	Betrokkenen
Throughput	Stemmen (burger) Argumenteren (politicus)	Stemmen	Spoken	Stemmen
Output*	Compromissen	Meerderheids- besluiten	Consensus	Argumentere 'Cooperative problem solvi
Feedback	Gefilterde responsiviteit	Directe - responsiviteit	Beargumenteerde responsiviteit	Lokale responsiviteit
Voornaamste bron van legitimiteit	Output	Input	Throughput	Input Outcomes
Demos	Politieke demoï	Politieke demoï	Vnl. politieke demoï	Politieke en functionele d

*) Omdat de mate waarin outcomes en outputs van elkaar verschillen afhankelijk is van de context hebben we outcomes hier als afzonderlijk kernaspect van democratie weggelaten.

WRR, 2004; pg29

In het onderhavige presenteert de WRR eerst een nadere analyse van het democratieconcept in termen van een tweetal kernaspecten van democratie: bestuur (en zijn de staat van de democratie, democratie voorbij de staat verschillende fasen) en de demos. Vervolgens schetsen wij kort vier democratietheoretische perspectieven die onzes inziens [WRR] de actuele wetenschappelijke discussie over democratie en democratisering domineren. Dat doen wij door de verschillen tussen deze democratiebenaderingen ten aanzien van de kernaspecten van democratie aan te geven."

In het nu volgende, komt eerst de 'input' van alle sprekers aan de orde. Na elke inleiding was er gelegenheid tot het stellen van informatieve vragen. De discussie over de stukken werd nadrukkelijk ná de inleidingen gevoerd zodat de inbreng gerelateerd kom worden aan elk van de afzonderlijke capita selecta.

Het verslag van de discussie vindt u op twee manier terug in deze bundel:

- als een geïntegreerd verslag vergelijkbaar met "notulen";
- als Slotwoord en conclusie van de voorzitter.

Behoudens spellingskwesties zijn de redactionele ingrepen in de diverse bijdragen tot het minimum beperkt gebleven.

Bernard Verlaan
(Redactie)

Introductie: Vormen van democratie

Cees Slottje

Spreekschets, inleidende voor de discussiebijeenkomst op 4 april 2009.

Voorwoord.

Het rapport signaleert een aantal zorgen: lage opkomst, grote schommelingen in kiezersgunst, gering aantal leden politieke partijen.

Deze studie is een verkenning van de problematiek. Eerst de verschillende benaderingen en uitwerkingen van democratie in beeld brengen alvorens een diagnose te stellen.

Destijds vz wrp en vz projectgroep prof mr Michiel Scheltema.

Inleiding (M.Scheltema).

Fundamentele bezinning op democratie nodig omdat omstandigheden fundamenteel verschillen van die toen ons democratisch stelsel werd gevormd.

Er zijn verkenningen van oplossingen, maar ook van verdere studie: democratie voorbij de staat.

Het statelijke model van de democratie. De vraag “leeft iemand in een democratie?” betekent daarin “is de staat waarin hij leeft een democratie?” De staat als vormgever van de democratie, de organisatie van de maatschappij voor beslissingen en met beslissingsmacht.

Gebreken zijn dan tekorten in democratische vormgeving: kiesstelsel, raadplegingswijze kiezers, benoeming van bestuurders, strakker binding van overheid aan regie van gekozen organen. Maar democratie is meer en anders dan alleen het inrichtingspatroon van de staat, er moet een dragende civil society zijn waarin e democratie is geworteld. Ontevredenheid met de democratie kan ook daarin gelegen zijn. De staat spelt waarschijnlijk niet zo’n centrale rol meer in het verwezenlijken van de democratie.

Opzet van het wrp-project.

Kaderstellend hst 1 Democratische vernieuwing. Luxe of noodzaak?

Dan 4 benaderingen: directe democratie, vertegenwoordigende democratie, deliberatieve democratie en associatieve democratie.

En 4 thema’s vanuit die invalshoeken: internationalisering, overdracht van bevoegdheden aan de EU, veranderende opstelling van de burger, de positie van de media.

Voorlopige bevindingen.

Steun voor de democratie: neemt eerder toe dan af.

Beperking tot statelijke democratie? D.w.z. tot grondwettelijke regels? Of meer de worteling bij burgers, civil society? Het eerste is traditioneel het tweede nieuw. Niet alleen de staat, maar ook andere instellingen moeten democratisch functioneren om een democratische samenleving te krijgen.

Verplaatsing van de politiek. D.i. beslissingen worden ook op andere plaatsen genomen dan de statelijke instellingen (parlement/regering, raad/b&w, staten/GS). Politiek besluit: hebben invloed op de samenleving en vereisen een afweging van belangen. Verplaatsing:

Internationale organisaties (EU, VN, Wereldbank, WHO). Bij EU ontwikkeling van

bijbehorende democratie, bij de andere instellingen niet. Democratische controle op nationale inbreng in die instellingen geeft geen democratische legitimatie aan de besluiten. Ook verplaatsing van politiek naar niet-statelijke instellingen. Het publieke belang kan niet alleen door de staat worden behartigd: ook besluiten en handelen van private organisaties kan grote gevolgen hebben voor de samenleving. Scholen, ziekenhuizen, beroepsorganisaties, bedrijven en niet-gouvernementele organisaties hebben hun eigen doelstellingen, maar raken in aanzienlijke mate ander belangen van de samenleving. Die organisaties dragen dus ook een eigen verantwoordelijkheid voor het publieke belang. Van belang is dan deliberatie en mobiliseren van het probleemoplossend vermogen van alle betrokkenen. Democratische beginselen in de staat moeten sterk blijven, ze moeten echter ook versterkt worden in de verplaatste politieke arena's. Daar deliberatie en associatieve democratie. Niet alleen de meerderheidsbeslissing met bescherming van de minderheid telt, maar ook de inhoudelijke waarde als democratisch legitimatiecriterium.

1. Democratische vernieuwing. Luxe of noodzaak?

1.1. Inleiding. Hedendaagse burger wil niet meeregeren, maar goed geregeerd worden. (Van Doorn, 2002). Vertegenwoordigende functie van massapartijen staat onder druk. Van partijen met verankering in het electoraat zijn ze geworden tot kaderpartijen die nog slechts functioneren als banenverdelers onder professionele politici. (Becker *cs*, 2003) Maatschappelijke ontwikkelingen: verplaatsing van de politiek(naar de EU, NAVO, lokaal bestuur, ambtelijke voorportalen, maatschappelijke organisaties, de privé-sfeer, de rechterlijke macht), individualisering (afname rol levensbeschouwing, ideologie, sociale positie voor de politieke loyaliteiten.), de kennissamenleving, andere rol van de media, internationalisering van de economie, lijken de institutionele vorm van democratie waarin we denken te marginaliseren. Vraag naar kwaliteit van democratie, voorheen voor politicologen, historici en staatsrechtgeleerden, thans, na Pim, voor velen. Vraag: was de land slide LPF in 2002 een protest tegen de politiek en het politiek establishment, tegen de democratische instituties als zodanig dan wel tegen het gevoerde beleid.

1.2 Democratieconcept. Democratie zelf is niet omstreden: grondrechten en grondbeginselen, vooral procedureel, zijn breed gedragen. De vormgeving leidt tot controverse.

2 kernaspecten: bestuur en de demos. Bestuur bestuurskundig getoetst aan input, throughput, output/outcomes en feedback en de eisen om als democratisch legitiem ervaren te worden.

Van de demos is belangrijk de politieke cultuur, de politieke socialisatie.

1.2.1. Democratisch bestuur.

Input. Eisen: a) steun van burgers voor gezagsdragers, b) participatie van burgers en kenbaar maken van hun eisen en verwachtingen tav besluitvormingsproces, c) representatie van belangen en preferenties van burgers.

- a) *steun* van burgers. Door verkiezingen; bij afwezigheid van protest (permissive consensus), of veronderstelling dat burgers geen ander bestuur zouden kiezen.
- b) *Participatie*. Belangenbescherming door actief kenbaar maken van preferenties (protective democracy); tevens daardoor politieke vorming van burgers (developmental democracy). De indirecte democratie, via intermediairs als volksvertegenwoordiging, politieke partijen, belangenorganisaties, in NL weinig directe invloed van burgers.
- c) *Representatie*. Is dat 'afspiegeling' volksvertegenwoordigers handelen uit mandaat ('standing for'), of zijn ze onafhankelijker, kunnen ze in onderlinge deliberatie het algemeen belang zoeken ('acting for') (namens of in plaats van). Sedert 1917, algemeen kiesrecht, meer afspiegelingsvisie, dan eerder liberale namens visie. Na jaren '60 is dit in twijfel gebracht. Meer namens dan als afspiegeling. Ankersmit: de politieke werkelijkheid is niet wat we aantreffen, maar wat we maken. Throughput.

Eisen: (d) deelname van burgers aan besluitvorming, (e) besluitvorming via stemmen dan wel argumenteren, (f) de bescherming van de minderheid.

- d) *deelname* aan besluitvorming. D.m.v. interactieve beleidsvormen, om kennis te krijgen waarover ambtelijke professionals niet beschikken, om democratisch draagvlak te creëren t.o. 'top-down' democratie.
- e) *besluitvorming via stemmen of argumenteren*. Stemmen tellen voor standpunten of overleg, bijstelling van standpunten en consensus vorming.
- f) *bescherming van de minderheid*. Tegen de 'tirannie' van de meerderheid, door bevoegdheden van de rechter, maar ook de 'tirannie' van de minderheid met vetorecht. Output en outcomes. Het resultaat van de besluitvorming, output, leidt niet per se tot goede maatschappelijke effecten (outcome). (Meer geld naar een sector betekent nog niet beter functioneren.) Indirecte en onbedoelde effecten komen daar tussen. Er is verschil tussen adequate dienstverlening van de overheid en democratie! Dat verwachten roept anti-democratische krachten op en ondermijnd zo de democratie. Democratie stelt een specifieke eis aan output en outcomes: nl
- g) *responsiviteit* van beleid. (= overeenstemming van beleid met de publieke voorkeuren) lijkt qua interpretatie op representativiteit. Democratiebenaderingen verschillen in de wijze waarop responsiviteit wordt gewaarborgd: wordt semi-permanent de waarden en behoeften van de demos geproefd, of wordt bestuur overgelaten aan specialisten voor een bepaalde periode, die bij falen van hun taak worden ontheven? Feedback. Verantwoording is een centraal aspect van democratie, een voorwaarde voor democratisch bestuur. Er zijn niveaus van verantwoording: - intern: houdt de besluitvormer zich aan de democratisch gestelde normen, - verschillende elites (beleidsnetwerken) t.o.v. elkaar, - publieke verantwoording. Elke vorm van verantwoording moet kunnen 'escaleren' tot het ontheffen van besluitvormers van hun functie.
- h) Verantwoording en terugkoppeling. Er zijn meerdere mechanismen
 - 1) *verkiezingen* (traag en onduidelijk welk politiek falen de kiezer bedoeld),
 - 2) *politieke partijen* (selectie van politici, formuleren van coherente politieke programma's, controle op bestuurlijk apparaat, mobiliseren van kiezers, bemiddelen tussen leden/kiezers en staatsbestuur),
 - 3) *media* (klassieke functies: vermaken, informeren, opinieren en kritisch volgen van machthebbers)
((nb: tegenwoordig ook: platform bieden en geluidsversterker zijn van politieke groeperingen))
 - 4) *controle en informatiesysteem van het bestuur zelf* (daardoor niet, alleen, afhankelijk van kiezers, politieke partijen en media).
 - 5) *rechterlijke macht* waar bezwaar gemaakt kan worden tegen de besluiten (outputs) inclusief ongewenste outcomes. Dit wordt vooral gebruikt bij slecht functioneren van de eerste 4 feedbackmechanismen.

1.2.2. *De Demos*. Idealiter: In een democratische politieke gemeenschap zijn de objecten van beleid identiek aan de subjecten (burgers, via vertegenwoordigers, aan de inputzijde zijn dezelfde als de onderdanen aan de outputzijde. In een nationale staat klopt dit, maar door schaalvergroting, verplaatste politiek en onderlinge afhankelijkheden, niet meer. Wie tot de demos behoren is verschillen: Nederlanders, of EU-burgers, wereldburgers, buurtbewoners, etc. Burgers maken deel uit van meerdere demo's!

j) *burgerlijke politieke cultuur van de demos* is drager van de stabiliteit van de democratie.

Culturele voorwaarden voor stabiliteit van een democratie\:

- zekere mate van politieke betrokkenheid: voldoende om een bepaald niveau van participatie te hebben maar voldoende klein om het systeem niet aan activisme bloot te stellen.

- gevoelens van saamhorigheid en verbondenheid met medeburgers die voorkomen dat het systeem uiteen valt.
- gehechtheid aan het systeem die bijdraagt aan bereidheid collectieve beslissingen te aanvaarden, ook meerderheidsbesluiten die tegen het belang van minderheden in gaan of anderszins niet tot gewenste resultaten leiden.

Hoever moeten deze gehechtheid en saamhorigheid gaan en waar komen ze uit voort?

Opvatting 1: een bestaande 'thick collective identity' gedeelde geschiedenis, taal, godsdienst en/of cultuur waardoor meerderheidsbesluiten hun bedreigend karakter verliezen.

Opvatting 2: een door de politieke arena gevormde politieke identiteit, dynamisch; doordat mensen deelnemen aan een besluitvormingssysteem krijgt dat een legitimiteit die afstraalt op de beslissingen.

Opvatting 3: burgers zijn deel van meerdere demoi met verschillende identiteiten (gemeentelijke, Nederlandse, Europese, kosmopolitische)

((NB ook z.g. 'functionele' demoi ? mensenrechten, milieu etc. groepen?))

Conclusie. Radicale democraten benadrukken institutionele garanties voor inspraak van de burger, de inputzijde als voornaamste bron van legitimiteit; anderen zien dat in de verantwoording achteraf, de outputzijde. De eerste is meer de continentale democratische traditie, de tweede meer de rechtsstatelijke, Angelsaksische, traditie.

De democratische traditie gaat het om burgerparticipatie, meerderheidsbesluitvorming, directe en indirecte invloed van de burger. De rechtsstaat traditie heeft kernthema's als binding van overheidsoptreden aan het recht, checks and balances en kwaliteit van de maatschappelijke sturing.

1.3 Vier democratie-theoretische perspectieven.

Iedereen is democraat. Er zijn echter vragen: Hoe minderheden tegen meerderheden beschermen? (of omgekeerd). Is politieke gelijkheid voldoende gewaarborgd met algemeen stemrecht, of is gelijke toegang tot veel verder gaande participatie nodig? Wie mogen spreken? Hoe de meningswisseling te beëindigen als er geen consensus is? Hoe voorkomen dat soc.-econ. Ongelijkheden politieke effecten hebben? Hoe implementatie van besluiten te controleren? Is een democratisch legitieme uitkomst gewaarborgd wanneer de meeste stemmen tellen, of is ook van belang hoe de preferenties die de grondslag zijn van de stemmen, zijn tot stand gekomen?

Tot nu toe behandelen democratietheorieën het als constitutionele grondvorm, naast monarchie en aristocratie (c.q. dictatuur), (Aristotelische onderzoeksagenda). Daarin is democratie een set instituties waarmee de legitimiteitverwerving is georganiseerd. Breder is te denken in een set van principes: "democratie is een politieke besluitvormingsprocedure, waarin politieke gelijkheid en politieke vrijheid (procedurele grondrechten en beginselen) zijn gewaarborgd. Die procedure kan zeer verschillend worden ingericht.

Huidig dominante controverses hierover:

- tussen vertegenwoordigende (indirecte) en directe democratie.
- tussen deliberatieve (argumenteren) en aggregatieve (stemmen) democratie,
- tussen politieke en associatieve democratie.

Vanuit deze optiek, komen in het nu volgende een aantal visies op democratie aan de orde en de relatie met politiek burgerschap en mensbeelden.

Identificatie, kritiek op het gangbare liberale mensbeeld en het verband tussen media en democratie

B.Pattyn, Hoofdstuk 10 uit *De Staat van de Democratie. Democratie voorbij de staat*. E.R. Engelen en M.Sie Dhan Ho (red.). Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004, pp 197-219.

Samenvatting Ale van Elmpt

10.1 Inleiding

Het verschil tussen democraten en aanhangers van een dictatuur is de manier van identificatie met de samenleving. Het is belangrijk volgens Pattyn om met verschillen in identificatiestijl rekening te houden.

10.2 De gangbare liberale belijdenis

Ieder mens is vrij, is voor rede vatbaar, beschouwt zijn medemens als gelijke en heeft geen behoefte aan bevoogding. Men handelt vredelievend, redelijk en medemenselijk. Agressie wordt ingeperkt door onderlinge redelijke afspraken. De mens echter is vaak irrationeel. Liberaal denken heeft geen oog voor jaloezie en rivaliteit. Identificatie kan deze rivaliteit beter in beeld brengen.

10.3 Identificatie

Freud: Morele idealen en principes ontstaan door identificatie: dit overkomt je en is niet afdwingbaar. Groepsidentificatie: men geeft zich over aan de idealen van de groep en verliest elk kritisch zelfbewustzijn. Lacan: Imaginaire identificatie: ofwel identificatie op basis van beeldvoorstelling. Het sluit nauw aan bij een fantasie wereld. Film, reclame en videoclips appeleren aan deze wereld -> 'Dat ben ik'. Symbolische identificatie: dit is de positie binnen de abstracte verhoudingen van een sociaal systeem -> 'Ik ben Jantje en zit in de eerste klas'.

10.4 Rechtvaardiging, moderne media en actuele indentificatiestijlen

Speelruimte om groepen te kiezen in de maatschappij is klein. De groep kan echter ook virtueel zijn. Ook kan je niet zomaar voorbij aan de idealen in deze groepen. Mensen kunnen wel hun persoonlijke identiteit rechtvaardigen met een specifieke identificatiestijl. Er zijn er volgens Douglas vier te onderscheiden. Massamedia stuurt aan op identificatie met een van deze stijlen in een al dan niet virtuele groep.

1 Positionele identificatiestijl:

Er zijn duidelijk omschreven rollen. Zij worden toegewezen op basis van eigenschappen als leeftijd, geslacht en afkomst. Rechtvaardiging van het bestaan vindt plaats op basis van plichtsgetrouwe taakvervulling in verband gebracht met het algemene belang.

Informatie over allerlei instellingen met betrekking tot het algemene welzijn van het type openbare omroep klassieke stijl.

2 Geïsoleerde identificatiestijl:

Er is geen identificatie met een groep. De samenleving is onpersoonlijk, ingewikkeld en kafkaïaans. Men voelt zich afgewezen, gefrustreerd en kwetsbaar. Er is geen rechtvaardiging van hun bestaan.

Weinig of geen communicatie. Er is immers geen loyaliteit tegenover welke groep dan ook.

3 Individualistische identificatiestijl:

Rechtvaardiging van het eigen bestaan is in functie van de persoonsontwikkeling. Er is geen dienstbaarheid aan een groep als rechtvaardiging voor het bestaan. De samenleving is een meritocratie. Bestaansrechtvaardiging is de prestatie in de maatschappij.

Informatie over individuele interesses zonder verband met belangen van een groep of algemeen welzijn.

4 Enclavistische identificatiestijl:

Er is groepsconformiteit. De groepsidealën worden verbonden met eigen emoties en bieden de individuele leden houvast. Identificatie is ressentiment tegen de officiële cultuur. Rechtvaardiging: al dan niet behoren tot de in-group of tot de out-group. Identificatiestijlen zijn ook toepasbaar als het functioneel is. Zo kan een enclavistische identificatiestijl van veel nut zijn voor leden van een actiecomité.

Informatie over wat zich aan de grens voordoet tussen 'wij' en 'de anderen', waarop fouten worden geprojecteerd zoals buitenlanders en criminelen.

Er is verder informatie over de rechtvaardiging van de in-group in confrontatie met de out-group (de boosaardige buitenwereld).

In de massacommunicatie richt men zich in toenemende mate op vier of vijf subculturen in de samenleving elk onder meer met een eigen levensstijl, politieke voorkeur en dergelijke. Nieuwe politieke breuklijnen vervangen de klassieke ideologische breuklijnen met aan het ene uiterste Vlaams Blok en aan het andere uiterste progressief Groen. Sociale controle wordt hierbij uitgevoerd door onderwijs, advertenties en media en niet langer door een leraar, een priester of een ideoloog.

10.7 Discussie en praktische besluiten

Onze hoofdcultuur is individualistisch en competitief ingesteld. Dit versterkt de onzekerheid van veel mensen, die zich in toenemende mate zullen wenden tot enclavistische communicatie. Er ontstaan zo subculturen, die binnen de groep een gevoel van veiligheid bieden, maar tegenover de buitenwereld agressief kunnen staan. Tussen verschillende groepen kan zelfs een geweldsspiraal ontstaan. Enclavistische identificatie is echter geen onderkomen voor het uitbouwen van de samenleving en persoonlijk leven.

Door de aanmaak van netprofielen en doelpubliekprofielen voor bijvoorbeeld kijk en luistercijfers draagt commercieel en/of competitief mediabeleid bij aan identificatiestijlen van specifieke segmenten van onze samenleving.

Het is wellicht nu tijd om de subjectieve liberale belijdenis op te geven en opnieuw een positief vrijheidsbegrip als hartverwarmend ideaal in te stellen. Overheden, instellingen of politieke partijen kunnen hier niet het voortouw nemen. Kwetsbare groepen kunnen hierdoor alleen maar meer vernederd worden. Het moet derhalve van

onderop komen. Mensen zouden een fractie van hun vrije tijd kunnen besteden aan kleinschalige sociale en culturele projecten. Zo kan een mentaliteit worden veranderd. Men kan zo netwerken ontwikkelen in domeinen en sferen, waar men zich gewaardeerd voelt. Een reeds bestaande is het gezin.

Er dient een publiek debat te komen over wat een menselijk bestaan rechtvaardigt. Zo'n debat is op dit moment niet mogelijk omdat de gangbare liberale ideologie wordt misbruikt door de commercie om elke inhoudelijke discussie van tafel te vegen. Alles onder het motto dat de burger zelf wel kan bepalen wat mooi en belangrijk is. Wanneer de sociale wetenschappen de burger een spiegel voorhouden van hun rechtvaardigheidsstandaarden, ontstaat wellicht meer vrijheid voor het bijstellen van de eigen identificatiestijl.

Veranderend politiek burgerschap en democratie

J. Verhoeven in de WRR's Staat van de democratie (2004); p55-77

Samenvatting Bernard Verlaan

JV beschrijft/definieert politiek burgerschap als politieke betrokkenheid en participatie in de publieke sfeer. Dat laatste beschrijft hij als de arena voor meningsvorming, interpretatie, betekenisgeving, onderhandeling en contestatie van politiek-bestuurlijke processen. (p55)

Hij signaleert een aantal hist.ontwikkeling:

- media-commercie zijn tegenwoordig de primaire beïnvloedingsbronnen tegenover vroeger de hiërarchische instituties als gezin en kerk (p58)
- tegenwoordig kent de burger veel meer afhankelijkheden (van instituties en groepen waartoe men behoort) en een veranderende modi van sociale controle heeft (p59), waarmee verwezen wordt naar het uitgebreidere arsenaal van middelen die de burger kan inzetten ter verweer of bijsturing van het pol.best. proces;
- burgers hebben nu lossere banden met organisaties dan vroeger doordat meer tijd besteed wordt aan een meer divers aantal activiteiten (p59);
- we zien dalende lidmaatschapcijfers politieke partijen, verkiezingsdeelname, deelname aan partijgebonden activiteiten, wisselende deelname aan nationale kwesties, consistente deelname aan lokale kwesties. "Kortom een toenemende bereidheid om direct invloed uit te oefenen op pol.best.kwesties, maar dan vooral op lokaal niveau (p64). (BV Een wat roze interpretatie?)
- de verschillende generaties (oorlogs-, baby boom, baby bust-generatie) gebruiken verschillende instrumenten (resp. stemrecht, protestrecht, ICT-toepassingen) om hun invloed te doen gelden (p65),
- het persoonlijke is politiek geworden en het politieke persoonlijk (p66)
- de loyaliteit van de burger tegenover de overheid lijkt niet altijd vanzelfsprekend te zijn (p67) (BV ...alsof dat wel zou moeten zijn? Welke generatie is JV?)
- politiek burgerschap kent meer dan voorheen een ad hoc gedrag (afwachten en alleen handelen -beleidinterventies- /als nodig) (p68), dus niet pro-actief (p69);
- er is tegenwoordig sprake van 'gelaagd politiek burgerschap' (p70): ten eerste omdat de ad hoc inzet kan op steeds andere niveaus (bestuurlijke lagen) plaatsvinden (1e dimensie) en ten tweede door de veelheid opgedrongen keuzes door een veelheid aan publieke spelers.

JV "concludeert" dat de kwaliteit van het politiek burgerschap sterk afhankelijk is geworden van de individuele (p70/71) reflexiviteit en van politieke identificaties enz. (BV Of bedoelt JV, afhankelijk van hun individuele -politiekbestuurlijke kwaliteiten; zie competentiediscussie pg 60.)

JV stelt uiteindelijk de vraag tot welke 'perversiteiten' het veranderde politiek burgerschap leidt. In zijn interpretatie zijn dat:

- lage verwachting van betrokkenheid van de burger;

- gebrekkige collectieve belangenbehartiging en representativiteit op de andere beleidsdomeinen dan de single issue organisaties en op NIMBY-effecten doordat de mn. hardste schreeuwers gehoord worden. (NIMBY=Not in my backyard)

P71

Op basis van een aantal empirische kenmerken, ontleend aan gegevens van Motivaction (2001), kan een duiding worden gegeven van de vier burgerschapsstijlen. Deze stijlen kunnen bovendien op interpretatieve wijze worden gekoppeld aan de verschillende rollen van burgers. Hierdoor krijgt de gelaagdheid van de reacties op politieke omstandigheden meer profiel (zie tabel 3.1).

Tabel 3.1 Typologie van vier burgerschapsstijlen en verschillende rollen van burgers

Politieke betrokkenheid	Politieke participatie	
	+	-
+	Actief toeschouwer, toezichthouder/stand by-burger, coproductent, burgerbeheerder	Afwachtend toeschouwer, toezichthouder/stand by-burger
-	Afhankelijk toeschouwer, coproductent, burgerbeheerder	Afzijdig toeschouwer

“ De actieve burgerschapsstijl kenmerkt zich door vertrouwen en een kritische doch welwillende houding jegens de overheid, waarbij interactie en reflectie centraal staan. Bij deze kenmerken passen volgens JV zowel de rollen van toeschouwer, toezichthouder/stand by-burger, als de rollen van coproductent of burgerbeheerder. De afwachtende burgerschapsstijl kenmerkt zich door een veel lagere intensiteit dan de actieve. Kenmerkend voor deze stijl is de behoefte aan informatie en de neiging tot actie als persoonlijke belangen in het geding (lijken te) zijn. Conformisme met politiek op nationaal niveau en een reactieve houding jegens lokale politiek lijken de twee gezichten van burgers te vormen bij deze stijl. Hierbij passen volgens JV de rollen van toeschouwer en van toezichthouder/stand by-burger. De afhankelijke burgerschapsstijl wordt gekenmerkt door afstand tot de nationale overheid, gezagsgetrouw gedrag en betrokkenheid bij de lokale politiek. Hierbij passen volgens mij de rollen van toeschouwer en misschien die van coproductent of burgerbeheerder. De afzijdige burgerschapsstijl, ten slotte, kenmerkt zich door een grote afstand tot overheid en politiek, gekoppeld aan een wantrouwige en intolerante houding jegens gezag.”

Opmerkelijke empirie hierbij:

- het lidmaatschap van politieke partijen daalde van 10% in 1972 naar 4% in 1998 (*BV Opgepast: hoe zit dat per leeftijdsgroep en politieke partij?*);
- Nederland kent na Zweden het hoogste percentage vrijwilligerswerk en verenigingslidmaatschap (p59) (*BV opgepast, kan correleren met opleidingsniveau*);
- single issue partijen hebben hoge percentages passieve leden i.t.t. afkalvende organisaties zoals kerken en politieke partijen (p59);
- naast de bijna verdubbeling van protestbereidheid, stijgen ook de percentages voor onconventionele vormen van politieke participatie (p63).

Commentaar

De WRR-studie is in de kern een academisch antwoord op recente -mn. door populistische/populaire- ontwikkelingen in en rond het politiekbestuurlijke bestel

(o.a. mbt LPF/Fortuyn, Hirshi Ali, Wilders, PVV). De analyse van JV belicht de ontwikkelingen rond politiek burgerschap; dat schetst een vreemd beeld. Volgens de empirie is de NL-burger zeer actief, tegelijkertijd interpreteert JV deze burger vooral als een overwegend passieve 'toeschouwer' (pg71); met als risico een rommelig bestuur doordat deze burger 'ad hoc' (en willekeurig?) te pas en te onpas beleidsinterventies pleegt zonder een algemene, geïntegreerde beleidsvisie over alle bestuurlijke lagen en issues heen.

De lezer herkent in de analyse van JV niet of nauwelijks, de worsteling van politici en bestuurders met populistische, single issue, individuele dan wel -plotse- collectieven van "harde schreeuwers" zoals we de laatste jaren er enkele van gezien hebben.

Diverse vragen die rijzen naar aanleiding van JV's rozige analyse over politiek burgerschap blijven onbeantwoord.

Bijv.: wb. de indeling van Motivaction: wat zijn de proporties? Wat zijn de relaties met andere variabelen (opleiding, leeftijd, sociale klasse, burgerlijke status)?

Sowieso: 'betrokkenheid' ?? Wat is dat ivm 'belangstelling'? En in vergelijking met sport? Cultuur?

Het hoofdstuk toont geen relatie van dat van de inleiders vEngelen en Soe Dhian HO wb.:

- Demos (getroffenen en hun polit.opvattingen/oriëntaties)
- De verantwoordelijkheden (intern: democr.procedures, extern aan peergroups/elites en aan grote publiek)
- de 5 feedback mechanismen:
 - electorale cyclus
 - politieke partijen in vertegenwoordigende democraties
 - media ->> primaire bij JV
 - bestuurlijk-admin.controle
 - rechterlijke macht

Representatieve Democratie

B. Tromp, Hdst.15 uit De staat van de democratie, democratievoorbij de staat, WRR 2004

Samenvatting Pieter Ullersma

Mijn oorspronkelijke beeld. Kiesgerechtigde burgers kozen in de negentiende eeuw een leidsman (Groen van Prinsterer, van Houten), en later politieke partijen met hun voormannen (ARP, Kuiper, SDAP, Troelstra, RKSP, Schaepman, CHU, De Savornin Lohman, Liberalen, Cort van der Linden) met wie zij zich wat betreft maatschappijbeeld, confessionele en sociale achtergrond konden identificeren en in wier politiek inzicht, deskundigheid en wijsheid zij vertrouwen hadden.

Schaalvergroting. Primitieve en directe vormen van democratie waren door schaalvergroting niet houdbaar en leidden tot representatieve democratie, oligarchie of dictatuur.

Representatieve democratie. In een representatieve democratie hebben de burgers het recht tegen de zittende regering oppositie te voeren en haar door verkiezingen te vervangen. Zeven instituties zijn nodig om een representatieve democratie te waarborgen: (1) gekozen regeerders, (2) vrije en eerlijke verkiezingen, (3) en (4) burgers hebben actief en passief kiesrecht, (5) vrijheid van meningsuiting, (6) onbelemmerde toegang tot niet-gemonopoliseerde informatiebronnen en (7) recht om onafhankelijke verenigingen te vormen. Deze instituties zijn noodzakelijk om vijf criteria voor deugdelijk functioneren van een representatieve democratie mogelijk te maken: (1) gelijkheid bij verkiezingen, (2) effectieve participatie, (3) goed geïnformeerd zijn en (4) beheersing van de politieke agenda en (5) inclusiviteit.

Twee opvattingen van representatieve democratie.

(1) De gekozen volksvertegenwoordiger dient het landsbelang en representeert niet de belangen of opvattingen van zijn kiezers (Burke, 1774).

(2) De gekozen vertegenwoordiger representeert de opvattingen van zijn kiezers (Adams).

Kortom: (1) voor het volk of (2) van het volk

Ideaal-typische beschrijving: Presidentieel en Parlementair: het eerste leidt tot een meerderheidsstelsel, het tweede tot een evenredigheidssstelsel. Uit democratisch oogpunt functioneren parlementaire stelsels beter dan presidentiële stelsels. De laatste getuigt van een anti-democratische opvatting van democratie en kan ontaarden in een plebiscitaire democratie; Walter Lippmann over de rol van de kiezers in een: presidentieel stelsel: "Their duty is to fill the office and not to direct the office-holder".

Politieke partijen. Om tot beslissingen in een vertegenwoordigend lichaam te komen is macht onontbeerlijk evenals mobilisatie van de kiezers. Echter momenteel loopt de actieve en passieve participatie van de burgers aan de politiek sterk terug; een groot deel van de kiezers identificeert zich niet meer met een collectief. Bij voortschrijding van dit proces kan dit er toe leiden dat politieke partijen ontaarden in campagne-partijen of verenigingen van burgers die een politieke carrière nastreven. Momenteel bestaat er geen alternatief voor het instituut van een politieke partij.

Macht. Niet uit het oog mag verloren worden dat in een parlementaire democratie de rol van de macht in het overleg van gekozenen kan leiden tot beslissingen die niet stroken met de opvattingen van de kiezers. Dit demonstreert hoe belangrijk partijvorming is om zoveel mogelijk de opvattingen van de kiezers tot gelding te brengen.

Burgers. Het merendeel van de burgers participeert niet actief in de politiek, ernstiger is dat men ook niet passief participeert.. Afname van het aantal kiezers leidt tot verlies van legitimiteit. Veel kiezers laten zich tegenwoordig door actuele deelproblemen (kerncentrales, dierenrechten) leiden.

Oplossingen. Waarschijnlijk leiden de gekozen burgemeester, een gemengd districtenstelsel en referenda niet tot echte oplossingen. Wel zou het zinvol zijn de complexiteit van de partij- en verkiezingsprogramma's te reduceren tot een beschrijving van de hoofdlijnen.

Kortom: Hoe revitaliseren we de politieke partijen en hoe betrekken we de burger bij de politiek?

17 maart 2009

Pieter Ullersma

16 maart 2009, Pieter Ullersma

Associatieve of deliberatieve democratie is geen alternatief voor representatieve maar eventueel een aanvulling daarop.

Consensusdemocratie

A. Krouwel , hoofdstuk 12 van de Staat van de Democratie, (2004). (dit hoofdstuk telt ruim 150 noten e.d.)

Samenvatting Gerben van der Woude

Krouwel (K) geeft eigenlijk geen definitie van consensusdemocratie. Huidige staatsinrichting komt er m.i. het dichtst bij. Lijphart, volgens K de beroemdste Nederlandse politicoloog, ontwikkelde de theorie van de consensusdemocratie.

K begint met een paar *geschiedkundige opmerkingen*:

De belangrijkste politieke instituties bestaan al sinds de Franse revolutie.

Ons land is in dit verband een oer conservatief land. Pas tijdens WO-I enkele belangrijke veranderingen, o.a. invoering van het algemeen kiesrecht. Ondanks pogingen, o.a. van D66, daarna slechts “kleinere” wijzigingen (Inspraak, ombudsman, raadgevend referendum, vormen van interactieve beleidsontwikkeling).

Na WO-I verscherpten de tegenstellingen tussen de partijen wel. Dat leidde tot

- overleg tussen de politici aan de top van de partijen achter gesloten deuren,
- een zeker pragmatisme, o.a. wat betreft ideologische verschillen en
- monisme, d.w.z. de “machten” (wetgevende, uitvoerende en controlerende) steunden elkaar i.p.v. onafhankelijk of kritisch te functioneren.

Volgens K leidde dit weer tot onvrede en een vertrouwensbreuk (*‘kloof’*) tussen burgers en politici, met name de toonaangevende. Van veel belang als de overheid juist legitimiteit ontleent aan de participatie van deze laatsten.

In verband met de “kloof” zijn vervolgens de Europese integratie en de overige ontwikkelingen in Europa van belang. De beleidsontwikkeling geschiedt voor een groot deel supranationaal, ook het sociaal-economisch beleid. Dit terwijl de kiezers vooral naar de toename van welvaart en inkomen kijken. Ook zijn politici b.v. geneigd minder populaire maatregelen af te schuiven op Europa. Met het oog op de *legitimiteit* is echter de steun en het vertrouwen van de burgers nodig, met name in termen van integriteit en competentie van de politici. Daar is de legitimiteit dus wel van afhankelijk.

Naast de legitimiteit spelen verder *representatie* en *controle* een rol. K onderscheidt 4 modellen van representatie:

1. *elitair paternalistisch* (vooral 19^e eeuw)
2. *afgevaardigde is woordvoerder van belangen* e.d.. Na WO-I tot begin jaren '70 is dit model dominant, ook tijdens de verzuiling.
3. *mandaatsmodel* : de politicus volgt de wensen van de achterban.
4. *afspiegelingsmodel* : het parlement moet afspiegeling van de gehele samenleving zijn. (b.v. meer vrouwen in de tweede kamer)

K: tegenwoordig is het mandaatmodel het meest bruikbaar.

Wat betreft de *controlefunctie*: de ministeriële verantwoordelijkheid is aanzienlijk uitgehold. Gevolg van de complexiteit en het grote aantal betrokkenen bij de

beleidsvorming. (Zie Van Thijn e.a., 1998). Parlementariers houden hun bewindslieden eerder uit de wind.

Verbeteringen moeten (K) aansluiten bij de dominante politieke cultuur.

Is directe democratie een oplossing voor het democratisch tekort? K: er zijn geen eenvoudige oplossingen. Mogelijkheden:

- Op een wat *andere manier stemmen*. Dit blijkt weinig uit te halen.
- *Referenda*. De aandacht gaat daar soms weer naar uit. Er zijn diverse soorten referenda.
- *Bestuurders rechtsstreeks kiezen*. Burgemeesters b.v.. Dan zou er ook een mogelijkheid moeten zijn ze weer weg te sturen, zgn 'recall'.
- Een *gemengd stelsel* als in Duitsland. K is positief tot zeer positief over de praktijk.
- *Burgers eerder en langer bij de beleidsontwikkeling betrekken*.

Andere landen kennen vaak dezelfde of ergere problemen met deze materie.

Ten behoeve van de Nederlandse situatie bespreekt K vooral de directe en de indirecte democratie. Hoewel er geen overeenstemming is over de definities, houdt hij zelf het onderscheid aan tussen *directe*, *semi-directe* en *representatieve democratie*.

In de literatuur zijn vooral volksinitiatief, referenda en 'recall' de kenmerken van directe democratie.

Vormen van directe democratie:

- *Populisme*. Gaat uit van volkssouvereiniteit als enige bron van legitimiteit. "Führerprinzip" hoort daarbij.
- De *Liberale visie* neemt het individu en niet het volk als uitgangspunt. Burgers hebben de vrijheid zich te oriënteren en al of niet mee te doen. De kwaliteit van de argumentatie telt. Allerlei belangen komen beter tot hun recht. Soms pleit men voor het mengen van directe en representatieve democratie.
- In de *elitaire visie* is er scherpe kritiek op de directe democratie: bij de populistische vorm komt er slechte wetgeving; de zachtaardige variant stelt dat de meeste burgers weinig interesse hebben in politiek. Men ziet zelf als positief: zekere specialisatie en een professionele behartiging van de publieke zaak.

K noemt zelf nog als bezwaren van referenda dat gepassioneerden de doorslag kunnen geven en de geringe opkomst. Ook zijn de vragen vaak aan de vage kant. Achter volksinitiatieven bij referendazitten nogal eens belangengroepen of geldschieters met een bepaald doel.

K trekt de volgende *conclusies*:

1. Het is gewenst een *gemeng kiesstelsel* in te voeren. Dat sluit goed aan bij de bestaande instituties en de politieke cultuur van de consensusdemocratie. Er zijn minder legitimiteitsproblemen, terwijl de voordelen van proportionele representatie gecombineerd worden met die van een meerderheidsstelsel.
2. Er kan zodoende een *aanduiding* gegeven worden van de *gewenste richting van de kabinetsformatie*.

3. De *personalisering van de politiek*. Voordeel: de band van kiezer en gekozene, nadeel: minder aandacht voor de inhoud. Ook kan de gekozene teveel macht krijgen.
4. Er is ook een *nieuwe wet op politieke partijen nodig*. Nu is er nauwelijks sprake van regels en reglementen.
5. De *leider van de oppositie* zou een *formele status* moeten krijgen.
6. *Mini-enquetes* kunnen de positie van het parlement versterken. (Ambtenaren kunnen gehoord worden).

K eindigt met de opmerking dat de perfecte democratie niet bestaat.

Democratie in perspectief, de Deliberatieve Democratie

T. Akkerman, Hoofdstuk 13 uit *De Staat van de Democratie. Democratie voorbij de staat*. E.R. Engelen en M.Sie Dhian Ho (red.). Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004, pp. 285-306.

Samenvatting Wijbrandt van Schuur

15 maart 2009

Deliberatieve democratie is een verzamelnaam voor diegenen die deliberatie belangrijker vinden dan stemmen. Het gaat om meer dan het uiten en registreren van politieke voorkeuren. Politieke preferenties moeten op basis van uitwisseling van informatie getoetst, afgewogen en zo nodig bijgesteld worden. Deliberatie veronderstelt dat de deelnemers aan een publieke dialoog streven naar wederzijds begrip. Het is dus iets anders dan debat, voor zover dat vooral een wedstrijd karakter heeft en gericht is op het aftroeven van tegenstanders.

Deliberatieve democratie moet een aanvulling zijn op de representatieve democratie. Die wordt verzwakt omdat politieke partijen steeds minder leden hebben, en zich steeds minder van elkaar onderscheiden met hun gematigde 'centrum' opvattingen. Verder verliezen politieke partijen hun 'output-legitimiteit', omdat het moeilijker wordt om hen af te rekenen op het gevoerde beleid, dat meer en meer via diffuse kanalen tot stand komt.

Deliberatieve democratie heeft geïnspireerd tot praktijkgerichte experimenten, zoals deliberatieve *polls* en burgerjury's. Daarbij wisselt een representatieve groep burgers in het kader van een campagne over een referendum enkele dagen met elkaar en met deskundigen en politici van gedachten over de betreffende vraagstelling. Dergelijke vormen van discussie blijken vaak tot effect te hebben dat burgers hun aanvankelijke opinies in belangrijke mate bijstellen.

Deliberatieve democratie is bij uitstek de methode om de epistemische kwaliteit van politieke besluitvorming en uitvoering te vergroten. De proliferatie van kennis in de zogenaamde informatiseringsmaatschappij brengt met zich mee dat overheidsinstellingen in belangrijke mate voor hun informatievoorziening afhankelijk zijn geworden van actoren in het veld. Op allerlei beleidsgebieden, variërend van gezondheidszorg tot milieubeleid wordt geëxperimenteerd met vormen van kennisuitwisseling die actoren uit het veld betrekken bij beleidsvoorbereiding en -uitvoering. Deliberatieve democratie is een van de belangrijkste noemers waaronder nieuwe vormen van uitwisseling van kennis via kleinschalige en horizontale beleidsnetwerken ontwikkeld worden.

Ook de media hebben een maatschappelijke of culturele functie en moeten bijdragen aan een democratische cultuur.

Punten van discussie:

- Moeten deelnemers aan de deliberatieve democratie uiteindelijk altijd consensus bereiken? (Nee, maar een democratische en tolerante houding is essentieel)
- Kunnen we met deliberaties de fase van het stemmen overslaan? (Nee, de procedurele gelijkheid van stemmen blijft een belangrijk principe).

- Is deliberatieve democratie mogelijk onder grote groepen of werkt het alleen in kleinschalige netwerken? (Meesten vinden dat het vooral in kleine groepen werkt).

Brede bespreking; verslag 4/4

Aan de hand van een aantal karakteristieke hoofdstukken is de discussie voorbereid door een aantal aanwezigen; hun inleidingen zijn als bijlage toegevoegd aan dit verslag. Het onderstaande verslag richt zich mn. op de vragen en discussies ná de uitgesproken inleidingen. Deze inleidingen zijn separaat toegevoegd aan dit verslag.

Als leidraad voor het te besprekene, gold de volgende planning die in redelijke mate ook gevolgd is.

- 13.10 - 13.15 Opening en introductie
- 13.20 - 14.10 Inleiding over vormen van democratie
- 13.20 - 13.25 Identificatie (Ale)
- 13.25 - 13.30 Informatieve vragen over Identificatie
- 13.30 - 13.35 Politiek Burgerschap (Bernard)
- 13.35 - 13.40 Info. vragen over Pol. Burgerschap
- 13.40 - 13.45 Representatieve Democratie (Pieter)
- 13.45 - 13.50 Info vragen over Repr. Dem.
- 13.50 - 13.55 Semi-consensus democratie (Gerben)
- 13.55 - 14.00 Informatieve vragen over Semi-cons. dem.
- 14.00 - 14.05 Deliberatieve democratie (Wijbrandt)
- 14.05 - 14.10 Info vragen over Deliberatieve Dem.
- 14.10 - 14.20 Pauze
- 14.20 - 15.40 Plenaire discussie.
- 15.40 - 16.00 Samenvatting, afspraken, afsluiting.

Bernard Verlaan

(Secretaris)

Hoewel de spreektijden 'afgebakend' waren, is er ten behoeve van de verslag gekozen voor een doorlopende verhaallijn. Aanhakend bij de inleiding van het WRR-rapport, schetst de voorzitter het dilemma: zijn partijen persoons- of programmapartijen, of zijn ze rekruteringsorganen voor politieke baantjes geworden? Tijdens de vragenronde wordt opgemerkt dat er bij persoonspartijen nóg een onderscheid te maken is; op inhoud (bv. Van Mierlo) of op oppervlakte (Verdonk). Een Wilders simplificeert-agendeert slechts.

Er wordt naar aanleiding van de identificatie-inleiding opgemerkt dat liberalen weinig/geen oog hebben voor de emotie en de irrationaliteit in de politiek. Er wordt een verbinding gelegd met de Energiediscussie die De Braauw voerde, met een nadruk op de waarde 'broederschap'. Juist daarin, zo bemerkt de vergadering, is een tegenstelling te bemerken tussen USA met liberaal-democratische waarden en de EU met 'broederschap' als een kernwaarde. In het politieke bestel pakt dit in Europa uit een taak van de overheid om solidariteit te 'regelen' terwijl dit in de USA overgelaten wordt aan vrijwillige en religieuze verenigingen. Omdat Nederland lid is van een Eu en UN ontstaat er de situatie van 'verplaatste politieke wil' naar elders.

Voor een D66 leidt dat tot 2 problemen. Ten eerste dat van het meerderheidsmachtsdenken; in aantal stemmen in een parlement naar “elites”-elders. Ten tweede: is er het probleem van deskundigheid versus procedures. Op dit punt wordt onder verwijzing naar de getalsmatige ontwikkelingen die bij Verhoeven (Politiek burgerschap) aan de orde komen (weinig politiek actieven; dat zou een groter aantal moeten zijn) een derde probleem genoemd: politieke belangstelling is iets anders dan politieke betrokkenheid. En wellicht een vierde thematiek, refererend aan Tromp (representatieve democratie) die de e.e.a interpreteert in termen van ‘doelgemeenschappen’ en ‘lotsgemeenschappen en een vijfde –verwijzend naar Kuperus’ advies dat de vereniging ‘op survival training’ moet, gelet de –bij Verhoeven, eerder gesignaleerde- algemene teruglopende belangstelling voor het lidmaatschap van politieke partijen.

Terug naar Wilders, merkt de voorzitter op dat ‘de vreemde’ –telkens een andere groep is waar Nederland kennelijk bang voor is blijkens onderzoek van de Adviesraad- al eeuwen lang dezelfde –kwelijke- eigenschappen toegedicht krijgt. Kennelijk ‘leren’ we dat en zijn sommigen beducht voor ‘pogrom’-achtige ontwikkelingen. Ten principale wordt de vraag gesteld naar de relatie tussen democratie en D66. Waarom is dat altijd zo belangrijk voor ons? Wat is er te doen aan het afkalvend vertrouwen tussen politiek en overheid? Refererend aan het Verhoeven’s vakje ‘politiek betrokken’ (van 10% in 1972 naar 4% 1998) –en dat is iets anders dan ‘politiek actief’ wordt de stelling dat niet breed gedeeld dat 1. de afkalving versterkt wordt door de vergrijzing (minder jongeren in combinatie met ouderen die zich terugtrekken cq vertrekken naar Frankrijk-Spanje), zoals dat patroon zich ook toont in het vrijwilligers- en verenigingswerk; en 2. dat het streven zou moeten zijn dat die 4% actief ‘politiek betrokken’ is/wordt.

De vergadering merkt nog meer spanningsrelaties op. Gerben wijst op die van emotie en ratio; de politiek wil de ruimte geven aan de emotie en de politici en bestuurders moeten daar de ratio tegenover stellen. Een volgende spanningsrelatie –naar aanleiding van de intro over de representatieve democratie, signaleert de voorzitter; moeten de politici-bestuurders een afspiegeling zijn van het publiek of volstaan met hen (dwz. belangen) te representeren? En wat is dat dan, arrogantie mijdende? Johan meent dat beide aspecten van toepassing zijn; politici-bestuurders als afspiegeling van en representanten voor het volk. Hierop en refererend aan de inleiding over de semi-consensus democratie, brengt Wijbrandt het deskundigheidsvraagstuk in; er is een verschil tussen een mening en deskundigheid. Als politici-bestuurders alleen belangbehartigers zijn, gaat het op enig moment mis omdat ‘macht’ iets anders is als ‘wijs’. Als alleen deskundigen politici-bestuurders worden is er feitelijk sprake van een meritocratie i.p.v. een democratie. Of is de insteek –verwijzend naar *the Closing of the American Mind*- dat ‘alles kan’, waarmee alle deskundigheid afgeserveerd wordt? Met dat laatste is uiteindelijk niemand gediend en kan bestreden worden met vragen stellen. Op dit punt ziet Wijbrandt een aanvullende rol voor de werkvorm ‘deliberatieve democratie’. Pieter ziet in reactie op deze intro, de relatie iets anders; deskundigen zijn goed voor een degelijke probleemanalyse en een dito werkplan maar voor de probleemidentificatie, daar speelt de deskundigheidsvraag niet. Ruud ziet hier

niet zo'n groot probleem, wel is het z.i. problematisch dat beslissingen te vaak en slechts op financiële gronden genomen worden. Hij ziet vooral nut en noodzaak voor het actief betrekken bij en doen participeren in politiek bestuurlijke processen van het publiek. Denk aan grote discussies over energie, water, biodiversiteit; dergelijke zaken zouden voor een brede maatschappelijke discussie geagendeerd moeten worden.

De vergadering memoreert hierop dat er in zijn algemeenheid weinig aandacht bestaat voor de relatie tussen de persoon van de politicus-bestuurder en diens positie, als ook tussen die van zijn positie en die van zijn rol als onderhandelaar. Ook hier geldt dat de politici-bestuurders goed opgeleid moeten worden voor deze functies waarvoor zij veelal niet geleerd hebben. Telkens weer zullen zij moeten voelen hoe het voelt om in de spagaat te zitten tussen achterban en doelgroepbelangen, en ondertussen moeten zien dat ze toch hun eigen zin te krijgen; hoe zet je 'x' in op 'y' te bereiken? Waarbij 'x' meestal staat voor de politicus die er te laat achter komt wat-ie wil?

Afrondend: er is zoveel informatie en inzicht over de vergadering uitgestrooid, dat de vergadering besluit om e.e.a. eerst eens te laten te bezinken en pas bij de volgende vergadering verder te gaan met de discussie. Intussen is de vraag aan ieder, om de volgende keer 2 zinnen te leveren met die kwestie waarover gediscussieerd zou moeten worden.

Slotwoord en conclusie van de voorzitter

Cees Slottje

We hebben gesproken over de enkele aspecten van de democratie; enerzijds de attitudes van de burgers als medespelers in het democratisch spel, anderzijds structurele kenmerken van enkele vormen van statelijke democratie.

Is er wel een probleem?

Of democratie goed is, daarover is weinig verschil van mening: we zijn allen democraten. Daarbij wordt verondersteld, dat “het volk”, de demos, een samenhangende groep vormen van bij het besturen betrokken, daarin geïnteresseerde en daarover voldoende ingelichte burgers is.

Daarover bestaat nogal wat twijfel door de lage opkomst bij verkiezingen (25-60 %), de grote schommelingen in kiezersgunst (ca 25% is floating vote) en het geringe ledental van politieke partijen (3-2%, en dalend).

Is er wel een alle democratische politiek omvattende demos? Of is er voor elke politieke vraagstelling een eigen demos. Is de totale demos niet de verzameling van een aantal deel-demos? Is de lage opkomst voor Europese verkiezingen niet de uitdrukking van het ontbreken van een Europese demos van voldoende omvang? En zo ook voor Waterschapsverkiezingen, Provinciale-Statenvierkiezingen?

Burgers als deelnemers

Om tot een demos, een ‘civil society’, te behoren moeten burgers zich met een groep daarin identificeren en een bepaalde burgerschapsstijl ontwikkelen. Die identificatie verloopt vooral op grond van emotionele betrokkenheid en veel minder op de, veelal veronderstelde, objectiverende rationele beschouwing. Het lijkt daarom wenselijk het liberale vrijheidsbegrip meer in hartverwarmende dan hoofdverwarmende termen te verworden. Ook een brede discussie over wat in de samenleving rechtvaardigheid betekent lijkt gewenst.

Er zijn verschillende *identificatiestijlen* en *burgerschapsstijlen* te onderkennen.

De vraag is of die stijlen inherent zijn voor burgers, of ontwikkeld worden in reactie op de politieke constellatie en situatie. Is het onderscheiden van juist die stijlen een gevolg van het contrast met de veronderstelde rationele belangenafweging van burgers als spelers in de democratie, dus afhankelijk van de vooronderstelling van de beschouwer? Die stijlen kunnen wel persoonlijkheidskenmerken zijn voor individuele burgers, maar zijn ze in het algemeen niet reacties op de situatie? Dus dynamische attitudes?

In de rollen van politiek burgerschap zijn stijlen te herkennen die samenhang lijken te hebben met de stijlen van identificatie. Toch spoort die analyse niet met de ruime maatschappelijke betrokkenheid van burgers in andere dan formeel politieke zin. Ook lijkt de analyse van burgerschapsstijlen geen zicht geven op de dynamiek van populistische ‘single issue’ partijen.

Beide analyses gaan uit van het perspectief van de statelijke structuur van democratie. Wellicht dat dit perspectief de beperkte relevantie van de resultaten oproept.

Vormen van democratie.

Van de uitvoeringsvormen is, ook om praktische redenen, de vertegenwoordigende democratie de meest voorkomende en daardoor ook nog al eens de maatstaf voor democratische legitimatie. De volksvertegenwoordiger speelt daarin een grote, zo niet de hoofdrol. Er zijn twee stijlen: vertegenwoordiger 'voor' het volk, met mandaat voor een zittingstermijn (de Angelsaksische stijl) en 'van' het volk, met delegatie op grond van consultatie van de achterban (de continentaal-Europese stijl). In deze laatste stijl, van het volk, kan bij sterke reacties van politici op de media, een schijnfiguur van directe democratie lijken te ontstaan.

Bij afnemende vaste aanhang moeten partijen telkens weer hun aanhang verwerven. Dat leidt ertoe dat partijen veranderen in campagne organisaties en organisaties van mensen met politieke carrière ambities.

De noodzakelijke parlementaire machtsvorming voor besluiten kan er toe leiden dat deze niet stroken met de voorkeur van de kiezers en dat deze niet de inhoudelijk optimale oplossingen zijn. Daarvoor is het wenselijk partijprogramma's overzichtelijk en op hoofdlijnen te houden.

De semi-consensus democratie streeft naar overeenstemming door overleg van de toppen der partijen, om sterk verdeelde standpunten te vermijden. Dat houdt een gebrek aan openbaarheid in en leidt tot monistisch bestuur (kabinetvorming in de achterkamer, standpuntbepaling in kabinetsoverleg met regeringsfractie, corporatistisch bestuur door standpuntbepaling in onderhandeling met werkgevers en werknemers). Zowel legitimiteit als representativiteit van bestuur en controle daarop wordt hierdoor aangetast.

In de genoemde vormen komt de burger maar een enkele keer voor. Dat is anders bij de deliberatieve democratie, waarin de opvattingen van de burger over de belangrijke vraagpunten direct tot uiting wordt gebracht en vervolgens in bestuursbesluit kan worden uitgedrukt. Het is de vorm die in een goed geïnformeerde informatiemaatschappij de kwaliteit van de besluitvorming aanzienlijk kan verbeteren, misvormingen in denkwijzen kan voorkomen en de wensen van de burgers op hoofdlijnen recht doet. De besluiten zouden dan meer via referenda tot stand komen. Het vereist echter een zorgvuldige regie en rigoureuze openbaarheid.

De indruk is dat de wrp studie vooral een academische invalshoek heeft en wat weinig uit het perspectief van de straat beschouwt.

2-5-09.

Over de inleiders

In alfabetische volgorde van de voornaam

Achtergrond informatie over de inleiders is gemakkelijk via internet te achterhalen; met Google of met een van de netwerkpproviders (linkendin, plaxo, facebook enz.) In een aantal gevallen is er ook een persoonlijke pagina bij de organisatie waar betrokken aan verbonden is. Om deze redenen houden wordt het onderstaande zeer beknopt gehouden en betrokken op D66 activiteiten

Ale van Elmpt

- lid diverse D66 platforms (NAP, senioren)
- secretaris Seniorenplatform
- bestuurslid Goes

Bernard Verlaan

- lid diverse D66 platforms (NAP, EUKEP, D66 Kenniseconomie)
- secretaris NAP

Cees Slottje

- lid diverse D66 platforms en vergelijkbare fora (NAP)
- (oud) lid Provinciale Staten Drenthe
- lid bestuur afd. Hoogeveen

Gerben van der Woude

- lid diverse D66 platforms (NAP, Senioren)

Pieter Ullersma

- lid diverse D66 platforms (NAP, Senioren)

Wijbrandt van de Schuur

- lid van diverse platform (o.a. NAP)
- div. bestuurlijke functies gehad, (asp.) bestuurslid Afd. Nijmegen

PM

- Enkele leden sprekers hebben zich kandidaat gesteld voor de GR-verkiezingen of zijn betrokken bij de organisatie/selectie van GR-kandidaten voor de partij.

Weergave van een beknopte bespreking van capita selecta uit de WWR's *Staat van de democratie, Democratie voorbij de staat*. (E.R. Engelen en M.Sie Dhan Ho (red.). Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004), door het D66 Nationaal Advies en discussieplatform i.o. (NAP) op 4 april 2009 te Maarn

Uit persbericht en rapport:

“Alledaagse politiek gaat volgens sommigen veel te vaak over triviale zaken; de – spreekwoordelijke- kleur van het wc-papier. Maar de politieke interesse van de politici en bestuurders is vaak heel puur en beoogt ‘hogere’ en abstracte doelen. Tegelijkertijd is er ‘sombertijd’; de brede belangstelling voor politiek loopt terug. Althans gemeten aan lidmaatschap van politieke partijen.

In het onderhavige presenteert de WRR eerst een nadere analyse van het democratieconcept in termen van een tweetal kernaspecten van democratie: bestuur (en zijn de staat van de democratie. democratie voorbij de staat verschillende fasen) en de demos. Vervolgens schetst zij kort vier democratiethoretische perspectieven die onzes inziens de actuele wetenschappelijke discussie over democratie en democratisering domineren. Dat doet zij door de verschillen tussen deze democratiebenaderingen ten aanzien van de kernaspecten van democratie aan te geven.”

Uit de NAP-bijeenkomst:

In de genoemde vormen van democratie komt de burger maar een enkele keer voor. Dat is anders bij de deliberatieve democratie, waarin de opvattingen van de burger over de belangrijke vraagpunten direct tot uiting wordt gebracht en vervolgens in bestuursbesluit kan worden uitgedrukt. Het is de vorm die in een goed geïnformeerde informatiemaatschappij de kwaliteit van de besluitvorming aanzienlijk kan verbeteren, misvormingen in denkwijzen kan voorkomen en de wensen van de burgers op hoofdlijnen recht doen. De besluiten zouden dan meer via referenda tot stand komen. Het vereist echter een zorgvuldige regie en rigoureuze openbaarheid.

De indruk is dat de wrp studie vooral een academische invalshoek heeft en wat weinig uit het perspectief van de straat beschouwt.